

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ІННОВАЦІЙНОЮ СИСТЕМОЮ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

STATE REGULATION OF NATIONAL INNOVATIVE SYSTEM OF UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

У статті узагальнено визначення національної інноваційної системи. Проведено аналіз стану інноваційної сфери економіки. Визначено принципи державної інноваційної політики та джерела її фінансування. Досліджено основні проблеми розвитку інноваційної системи України, представлено рекомендації для ефективного державного регулювання та формування високотехнологічної національної інноваційної системи.

Ключові слова: національна інноваційна система, державна інноваційна політика, державне регулювання, науково-технічний прогрес, інноваційна інфраструктура, наука.

В статье обобщены определения национальной инновационной системы. Проведен анализ инновационной сферы экономики. Определены принципы государственной инновационной политики и источники ее финансирования. Исследованы основные проблемы развития инновационной системы Украины, представлены рекоменда-

ции для эффективного государственного регулирования и формирования высокотехнологичной национальной инновационной системы.

Ключевые слова: национальная инновационная система, государственная инновационная политика, государственное регулирование, научно-технический прогресс, инновационная инфраструктура, наука.

The article generalizes the definition of the national innovation system. The analysis of the state of the innovation sphere of the economy is conducted. The principles of state innovation policy and the source of its financing are determined. The main problems of the development of the Ukrainian innovation system, the recommendations for effective state regulation and the formation of a high-tech national innovation system are presented.

Key words: national innovation system, state innovation policy, state regulation, scientific and technological progress, innovation infrastructure, science.

УДК 351.82

Семененко М.В.

аспірант кафедри економічної політики та врядування
Національна академія державного управління
при Президентіві України

Постановка проблеми у загальному вигляді. Інноваційні процеси та ефективно їх регулювання сьогодні є одними з найважливіших факторів, що забезпечують економічне зростання і динамічний розвиток країни. Повноцінне реформування вітчизняної економіки, її регіонів, вихід їх на траєкторію сталого розвитку багато у чому визначається швидким формуванням національної інноваційної системи (далі – НІС) та ефективністю перетворень у науково-виробничій сфері країни. Основна роль розвитку у даному напрямку належить державному регулюванню у галузі становлення вітчизняної інноваційної системи.

За період формування незалежної України інноваційна система виконала значну еволюцію у кращу сторону, але говорити про те, що процес становлення даного інституту завершено, все-таки передчасно.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю аналізу розвитку інформаційної інфраструктури та НІС, що забезпечать становлення економіки України. Дослідження проблем активізації інноваційної діяльності мають велике значення, бо зараз українська інформаційна інфраструктура знаходиться на стадії розвитку і за всіма критеріями відстає від розвинених країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми становлення НІС сьогодні дуже

актуальні для України і вимагають до себе підвищеної уваги. Теорії постіндустріалізму, ноосфери, інноваційного підприємництва, економіки знань заклали такі відомі вчені, як В.І. Вернадський, Д. Белл, Й. Шумпетер, Е. Тоффлер, К. Ерроу. Розвиток цих напрямків досліджень зумовило необхідність формування концепцій національних інноваційних систем, інноваційної інфраструктури і т. д.

В Україні перші публікації з інноваційної тематики на початку 1990-х років представили такі науковці, як Ю. Бажал, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Семиноженко та ін. Сьогодні інноваційну тематику досліджують Н. Іванова, І. Макаренко, В. Пономаренко, Л. Федулова, Л. Шаповалова та ін., що внесли вагомий внесок у розвиток теоретико-методологічних положень інноваційної діяльності, формування НІС. На їхню думку, слід створити сприятливе інноваційне середовище і нову структуру: державну інформаційну інфраструктуру, в яку входять різні інноваційні суб'єкти, мають вільний доступ до інформаційних мереж і баз даних. Інноваційна інфраструктура повинна забезпечувати розвиток і підтримку всіх стадій інноваційного процесу, починаючи зі створення технопарків та закінчуючи державною системою просування на ринок інноваційного продукту [1, с. 68].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри багатоплановість і глибину проведених досліджень, економіка знань, зокрема її складові – інноваційна система та державне регулювання, їх вплив та взаємодія залишаються поки що недостатньо вивченими. Подальше дослідження спрямоване на з'ясування наявних труднощів державного регулювання економіки знань в Україні, вироблення механізму інноваційної діяльності, вивчення розвитку ринку інформаційних послуг та інноваційного розвитку економіки.

Мета статті. Дослідження теоретичних засад НІС, визначення впливу державного управління на формування сучасної інноваційної системи України, виявлення проблем та розробка напрямів її подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Формування державних інноваційних систем є початковою стадією побудови постіндустріального суспільства, основу економіки якого становить одержання і використання нових знань. У той же час НІС різних країн істотно відрізняються один від одного. До теперішнього часу немає єдиного визначення поняття та методології формування НІС. Зазначимо основні трактування категорії НІС:

– НІС як сукупності інститутів, діяльність яких спрямована на розвиток і реалізацію інновацій. Це визначення відображає, що інноваційні процеси проявляються безпосередньо у господарській практиці. Основне значення даної концепції лежить у площині комерціалізації, практичної віддачі від науки, тому що поява нового продукту пов'язана зі спільною роботою безлічі господарюючих суб'єктів.

– НІС як комплекс пов'язаних економічних механізмів і видів діяльності, що забезпечують інноваційні процеси. Дане визначення більш функціонально, тому що воно підкреслює динамізм взаємодії суб'єктів НІС, перехід до нелінійної моделі інноваційного циклу, залишаючи у тіні рушійні сили інноваційних процесів.

– НІС як частина національної економічної системи, що забезпечує органічне вбудовування інноваційних процесів у поступальний розвиток економіки і суспільства. Ця концепція вважає, що створення формальних інноваційних структур саме по собі не гарантує успіху нововведень. Необхідно формування економічної атмосфери, сприятливої для інновацій соціального клімату. Дана точка зору пов'язана з більш глибокою сутністю економічних відносин [2, с. 15].

Основна мета НІС полягає у забезпеченні сталого економічного розвитку і підвищенні якості життя населення шляхом створення

додаткових робочих місць як у сфері науки, так і у сферах виробництва і послуг, а також збільшення надходжень до бюджетів різних рівнів внаслідок збільшення обсягів виробництва наукомісткої продукції і збільшення доходів населення.

Розвиток НІС у країнах різняться відповідно до поставлених завдань та цілей. Стратегія розвитку НІС у кожному конкретному випадку визначається проведеною державною макроекономічною політикою, нормативно-правовим забезпеченням, формами прямого і непрямого державного регулювання, станом науково-технологічного та промислового потенціалу, внутрішніх товарних ринків, ринків праці, а також історичними і культурними традиціями та особливостями. У процесі досліджень, визначено, що на розвиток інноваційної діяльності не впливають ні тип держави, ні політичні режими. Наприклад, інноваційна діяльність успішно розвивається і у федеративних державах (США, Німеччина) і в унітарних (Франція), в умовах конституційної монархії (Великобританія, Нідерланди, Іспанія), а також при комуністичному режимі Китаю. Тому можна припустити, що вирішальним фактором є стабільність політичної ситуації у країні [3, с. 135].

У частині державного регулювання НІС влада приймає на себе: розробку стратегії інноваційної політики, встановлення рамкових умов розвитку інноваційного бізнесу, проведення прогнозу технологічного розвитку та визначення на цій базі науково-технологічних пріоритетів, підтримку інноваційної інфраструктури, розробка і реалізація заходів щодо стимулювання інноваційної діяльності.

У структурі економіки знань НІС розглядається як один з основних інструментів інноваційного розвитку. Як показує практика, для успішного становлення НІС необхідні наступні умови: стабільність системи державного управління сферою досліджень і розробок, чітка постановка цілей і завдань, формування державної інноваційної політики та її нормативно-правове та ресурсне забезпечення, взаємодії центральних і регіональних влад, рівноправна участь науки, промисловості і бізнесу у реалізації інноваційної політики [4, с. 135].

Зарубіжний досвід показує, що національна інноваційна система однозначно відповідає зовнішньоекономічним відносинам і рівню розвитку економіки держави, на території якої вона функціонує, тобто НІС повинна формуватися індивідуально для кожної країни, однак у кожному конкретному випадку можуть бути використані окремі позитивно зарекомендовані

підходи. Концепція НІС отримала широкий розвиток у більшості країн – членів ЄС, США, Японії [5, с. 128]. У цілому зарубіжний досвід показує, що особливу роль у функціонуванні НІС відіграє держава. Для країн з перехідною економікою, таких як Україна, роль влади та державного управління у регулюванні інноваційних процесів значно зростає.

Питання розбудови Національної інноваційної системи, як комплексної системи розвитку інноваційного процесу в Україні, вперше розглядалися на парламентських слуханнях у 2007 році. Надалі вони обговорювалися на парламентських слуханнях «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізації» [6], у 2009 р. Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію розвитку національної інноваційної системи на 2009–2013 рр. Це був період найбільшого прояву розуміння необхідності існування такої системи в Україні. Починаючи з 2010 р., державні органи почали ухвалювати закони та нормативно-правові акти, якими відкрито гальмувалися не тільки процеси інноваційного спрямування, а і розвиток науки та освіти. Шляхом внесення змін і призупинення чинних норм законів законодавство в інноваційній сфері почало втрачати регулюючу роль держави та стимулюючі чинники розвитку інновацій [7, с. 128]. Наявні закони про Державний бюджет України та нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України не направлені на стратегічний розвиток науки та використання результатів досліджень, підготовку наукових та професійно-технічних кадрів, залучення коштів підприємств та держави для спільної реалізації інноваційних проектів.

За період незалежності рівень науково-технічного потенціалу України досяг найнижчого рівня та продовжує падати, що може стати критерієм занепаду. Не виконуються, а то й ігноруються норми чинних законів у науковій та інноваційній сфері, приймаються недостатньо обґрунтовані зміни.

Таким чином, відсутність дієвої державної стратегії розвитку економіки України на базі інноваційного напрямку призводить до поступової втрати сфери наукових досліджень і розробок, можливості оперативно впроваджувати їх результати у реальний сектор економіки, реагувати на світові науково-технологічні виклики та ефективно використовувати НІС.

Як наслідок, уряди України, особливо останні, порушують основні принципи інноваційної політики, втрачають менеджерські функції щодо розвитку промисловості, сучасного виробництва та економіки у цілому [7, с. 129].

Відсутні чіткі прогностичні показники економічного і соціального розвитку України на середньо- та короткостроковий періоди, прогнози розвитку окремих галузей економіки, як то передбачено Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [8]. Заблоковано реалізацію пріоритетних напрямів розвитку інноваційної діяльності, згорнуті національні та державні цільові програми, втрачається контроль над галузями виробництва.

Держава практично відійшла від фінансового та стимулюючого впливу на інноваційні напрямки. У 2017 році відбулося скорочення кількості підприємств промисловості, що провадили інноваційну діяльність (на 9% порівняно з 2016 р. до 16,2% всіх промислових підприємств), що відбулося внаслідок значного скорочення інноваційно-активних підприємств. У порівнянні з 2016 р., обсяг фінансування інноваційної діяльності зменшився до 9117,54 млн грн, при цьому частка фінансування інноваційної діяльності у співвідношенні до ВВП зменшилася з 1,0% до 0,3% [9, с. 42].

Таким чином, аналіз фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств дає змогу зробити висновки: протягом 2015–2017 рр. відбулося скорочення обсягів фінансування інноваційної діяльності, оскільки в Україні на сьогодні не сформовано комплексного механізму стимулювання інноваційної діяльності, зокрема фінансового забезпечення шляхом мобілізації внутрішніх ресурсів підприємств та залучення прямих іноземних інвестицій. Крім цього вкрай недостатньою є державна підтримка інноваційної діяльності, також не задіяний повною мірою механізм довгострокового банківського кредитування підприємств. Як показує досвід зарубіжних країн, держава може взяти на себе частину ризику при кредитуванні інноваційних проектів комерційними банками, а також зробити дешевшими кредити шляхом компенсації частини плати за нього.

Отже, за результатами 2017 року можна говорити про повільні темпи просування України у напрямі створення нової моделі інноваційного розвитку, відсутність значних позитивних змін у структурі витрат на інноваційну діяльність, оскільки динаміка має нестійкий характер внаслідок непослідовності державної інноваційної політики.

За роки ринкового реформування з'явилися нові інституціональні структури НІС, а саме: державні наукові центри, фінансово-промислові групи, малі інноваційні фірми, різні технопаркові структури: інкубатори бізнесу, інноваційно-технологічні центри, іннова-

ційно-виробничі комплекси та інші [10, с. 58]. Однак дані елементи поки не вдалося у повній мірі інтегрувати у цілісну систему і багато існують фактично автономно, про що свідчать уповільнені інноваційні процеси. Крім цього, жоден із представлених компонентів не володіє можливістю інтегрувати всю їх сукупність в інноваційну систему. Тому актуального значення набуває її послідовне формування державою шляхом створення ефективної системи взаємодії всіх учасників інноваційного процесу, максимального врахування їх інтересів.

Таким чином, національна інноваційна система – це особлива підсистема, частина соціально-економічної системи, основу якої становить сукупність інноваційних процесів на різних рівнях їх реалізації (глобальному, міждержавному, національному, регіональному), що являють собою комплекс інститутів [11, с. 27]. При цьому держава виступає як системоутворюючий інститут, що забезпечує необхідний рівень цілісності інноваційного напрямку.

Висновки і пропозиції. Сучасна світова економіка дедалі більше набуває рис інноваційної економіки, пов'язаної з розробкою, впровадженням та використанням високих технологій. Проблема створення інститутів інноваційної системи, що дозволяє генерувати, відтворювати і використовувати науково-технічні інновації для підвищення темпів економічного розвитку і якості життя у нашій країні, набуває надзвичайно актуального значення.

Подолання сучасної економічної кризи в Україні можливо через реалізацію ефективної інноваційної політики, спрямованої на розвиток та досягнення міжнародних показників у напрямку науково-технічного прогресу.

Національна інноваційна система – сукупність інститутів, які стосуються приватного і державного секторів, які індивідуально і у взаємодії один з одним обумовлюють розвиток і поширення нових технологій у межах конкретної держави.

Попри відмінності у підходах до формування НІС у технологічно розвинених країнах, основний напрямок робиться на тісну взаємодію між учасниками інноваційної діяльності та

державою, насамперед на координацію технологічного трансферу та фінансових потоків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інноваційно-технологічний розвиток України: стан, проблеми, стратегічні перспективи: аналітичні матеріали до парламентських слухань «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» / Л.І. Федулова, Ю.М. Бажал, І.А. Шовкун та ін.; за ред. Л.І. Федулової, Г.О. Андрощука; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. К., 2009. 196 с.
2. Алексеева М.Б., Ветренко П.П. Анализ инновационной деятельности: учебник и практикум для бакалаврата и магистратуры. М.: Юрайт, 2018. 303 с.
3. Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія. К.: КНЕУ, 2003. 394 с.
4. Федулова Л.І. Технологічна політика в системі стратегії економічного розвитку. Економіка і прогнозування. 2010. № 1. С. 20–38.
5. Стелюк Б.Б., Тимошенко О.В. Концепція макроекономічного регулювання інноваційних процесів у промисловості, Економікс. 2014. № 2. С. 55-62.
6. Стратегія інноваційного розвитку України 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Ав-т. упоряд.: Г.О. Андрощук, І.Б. Жилиєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. К: Парламентське вид-во, 2009. 632 с.
7. Чижевський Б. Національна інноваційна система України: проблеми та перешкоди для розвитку. Шляхи розвитку української науки. Інформаційно-аналітичний бюлетень. № 7-8. 2016. С. 125-130.
8. Про державне прогнозування та розроблення програм соціального і економічного розвитку України: Закон України №1602-III. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>
9. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році: аналітична довідка / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша та ін. К.: УкрІНТЕІ, 2018. 98 с.
10. Шкарлет С.М., Ільчук В.П. Інноваційний розвиток підприємства: навч. посіб. Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. 308 с.
11. Федірко О.А. Національні інноваційні системи країн високого конкурентного статусу. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: монографія: у 2 т. – Т. I / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк та ін.; За заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. К.: КНЕУ, 2006. С. 679.